

ПОВОДИ

Радослав РАСПОПОВИЋ

ИСТОРИЈСКИ КОНТЕКСТ ОБНОВЕ НЕЗАВИСНОСТИ ПОЉСКЕ 1918.¹

Ваша Екселенцијо,
колегинице и колеге, даме и господо,

Дозволите ми да најприје изразим велику захвалност и осјећање части због искреног повјерења које ми је указано пруженом могућности да говорим поводом веома значајног датума из историје пријатељског пољског народа и државе Пољске.

Питање обнове државне независности припада реду крупних, често прекретничких датума у историји народа о чијој државности је ријеч. То се свакако може казати за историју пољске државе, код које би, с обзиром на дуг период историјског трајања, њен државотворни ход, кроз различите епохе и моделе организовања, могли пратити од средњег вијека све до времена стварања модерних држава у Европи, насталих превазилажењем сталешких монархија XVI вијека. Од средњег вијека до савременог периода уочљиви су бројни потреси и кризе који су мијењали карактер пољске државе или условљавали њен нестанак. Но, и после тих дешавања она се обнављала и појављивала у другачијем територијалном и друштвено-политичком облику.

Подсећање на историјску вертикалу, у чијој основи су темељи пољске државе, и њену историјску надградњу која је трајала готово један миленијум и била испуњена успонима и падовима у државном развоју, указује да би наша намјера да подсетимо само на посљедњу обнову пољске државе била нецјеловита.

---

¹ Предавање је одржано у Ректорату Универзитета Црне Горе 9. новембра 2018. на свечаности поводом прославе 100. годишњице обнове независности Пољске. Осим Њ. Е. господина Artura Dmoschowskog амбасадора Републике Пољске, свечаности су присуствовали и други дипломатски представници страних држава акредитовани у Црној Гори. Били су присутни и универзитетски професори и други запослени на Универзитету Црне Горе.

Историју Пољске и њене државности можемо хронолошки представити на различите начине. Можемо говорити о Пољској средњег вијека, рачунајући вријеме од њеног настанка у десетом и историјско трајање до петнаестог вијека, а онда и о нововјековној историји Пољске током посљедњих пет стољећа. У оквиру ових двију историјских епоха могу се разликовати различите етапе развоја пољске државе, од оних у првој, какав је пут од феудализма до удионих књажевина, сталешких монархија, монархије Јагелона, или дугој епохи од XV вијека, када је историју Пољске у првом реду обиљежила република двају народа: пољског и литванског која је трајала од 1569. до 1795. Пољско-Литванска унија прерасла је доношењем првог европског устава, а другог у свијету, послје америчког, у уставну монархију. Уставне реформе спроведене су након прве подјеле Пољско-Литванске уније 1772. од Русије, Пруске и Аустрије којом је Унија изгубила 211.000 км и 4,5 милиона становника. Уставно уређење, ипак, није дуго трајало. Годину касније, 1792. устав је срушен, а Русија и Пруска су извршиле другу подјелу Пољске. У трећој подјели 1795. од истих држава, пољска држава је била уништена. У наредне 123 године пољско питање било је не само унутрашња ствар ослободилачких напора пољског народа, већ и европско питање, којим се бавила европска дипломатија.

За свако даље, детаљније упознавање историјског трајања Пољске, потребно је нагласити да је, иако је припадала свијету западноевропске и медитеранске културе, а да се покрштавањем из 966. нераскидиво повезала са католицизмом, Пољска била земља између двије велике културе, чије је утицаје примала и преносила. То посебно важи за модел западне културе преношене према истоку. И поред тих особености, Пољска је истовремено створила властиту оригиналну културу, препознатљиву на европским просторима. И управо та културна посебност била је окосница идентитета пољског народа са моћном интегративном снагом која је представљала везивно ткиво за даљу историјску судбину пољског народа. И у вријеме највећих страдања, међу бројним другим, свакако да је та достигнута аутохтоност пољске културе била снажан чинилац и подстицај борбе за ослобођење и поновно уједињење пољских земаља.

Рекли смо да државност Пољске можемо пратити током готово једног миленијума, од стварања пољске државе под краљем Болеславом Храбрим и првих владара из династије Пјастова, односно касније династије Јагелона, која је створила прву Пољско-Литванску унију. Но, све то, као и казивање о бројним ратовима са Швеђанима, Турцима и Русима, Османлијама... ратним пустошењима, епидемијама и конфесионалним промјенама, обједињавала је својом стваралачком енергијом пољска култура, чувајући у народном памћењу не само оно што је на-

стало током ранијих епоха, већ и током ХИХ и ХХ вијека. Кроз све нараштаје, пољски народ је успјешно чувао жељу за слободом и стварао нове националне митове и хероје.

Обнова независности Пољске 1918. године десила се у вртлогу једног од до тада најпотреснијих периода у европској историји. Почетак ХХ вијека и окончање Првог свјетског рата, познатог по катастрофама које је донио, за резултат су имали и нови геополитички распоред снага, стварање нових државних субјеката на политичкој мапи Европе. Међу њима се нашла и обновљена Ријечпосполита – Република Пољска.

Но, прије него је Први свјетски рат почео, државе које су учествовале у три подјеле Пољске нашле су се супротстављене у два различита војно-политичка блока: блоку Антанте (у коме је била Русија) и блоку Централних сила (у коме су доминирале Њемачка и Аустро-Угарска). То блоковско груписање на међународном плану утицало је на политичка струјања у национално ослободилачким редовима Пољака.

Политички покрет *Национална демократија* с Романом Дмовским на челу била је проруски оријентисана и рачунала на побједу Русије и окупљање пољских земаља у оквиру Руског царства, уз добијање значајне аутономије. Супротно њима, политичке снаге које су дјеловале у Галицији: конзервативци, сељаци и социјалисти изабрали су проаустријску оријентацију. Вође револуционарне фракције Јозеф Пилсудски и Казимјеж Соснковски водили су тајну дјелатност у Галицији и ос-

нови тајни савез активне борбе који је требало да припреми антируски устанак. У Кракову је основана војна организација „Стријелац“ са Јозефом Пилсудским на челу, а у Лавову стрељачки савез са Владиславом Сикорским.

Пољско питање било је посебно важно за државе које су у XVIII вијеку подијелиле Пољску, а које су од јула 1914. међусобно ратовале. При томе је посебно занимљив податак да су у свакој од армија ових земаља, које су некад учествовале у диоби Пољске, а потом међусобно ратовале на истоку, значајан број војника чинили Пољаци. Отуда су државе, два супротстављена блока, настојале да придобију пољске војнике на територијама на којима су водили борбе. Ипак, одлучујући значај за обнову пољске државности имао је Јозеф Пилсудски и јединице стријелаца које је он организовао.

Јозеф Пилсудски је био човјек препознатљиве харизме који је депортован у Сибир због противљења руском цару. Живот је посветио борби за самосталност Пољске. Разумијући ситуацију на међународном плану, он је Први свјетски рат видио као погодну прилику за побуну на руском дијелу пољске територије.

Мада почетна очекивања о избијању устанка и формирању националне владе нијесу остварена, ипак је Пилсудски успио да постане заповједник прве бригаде пољских легија. У августу 1914. прве оружане јединице су се упутиле из Кракова ка граници и тиме почиње историја пољске легије. Она се борила против Русије на страни Централних сила, а касније у свом саставу имала три бригаде.

Иако су ратовале на страни Централних сила, пољске легије нијесу могле бити њихови адекватни савезници јер се од пољских војника тражила заклетва да ће се борити са њемачком и аустроугарском војском. Међу бригадама и војницима које су одбили да тако ратују, а због тога били и кажњени – ухапшени, налазио се и Јозеф Пилсудски. Отпор учешћу Пољака у рату на страни Централних сила се све више ширио и истовремено био праћен масовним одређењем за учешће у борбама у војним формацијама земаља Антанте. У ратним превирањима која су слиједила, генерал Хале је стигао у Француску и преузео команду над тзв. „плавом армијом“, тј. пољским јединицама које су сачињавали војници, добровољци из Француске, САД-а, Канаде, као и пољски ратни заробљеници који су носили униформе такве боје.

Ове јединице су се придружиле формираној тајној пољској војној организацији. Војна ситуација у Пољској промијениће се 1917, након Октобарске револуције. Слабљење руске војне моћи утицаће на проширење простора за ангажовање пољских војних организација на новим ратиштима.

До револуције у Русији, Француска и Енглеска нијесу могле да подржавају независност Пољске. Након Брес-Литовског уговора о миру ситуација се промијенила. Изгубивши савезника на истоку, Француска је тежила што снажнијој пољској држави.

До радикалних промјена доћи ће у јесен 1918. када је Њемачка доживјела пораз на западном фронту. Аустро-Угарска се распала под утицајима народноослободилачких покрета. У Њемачкој је избила социјална револуција. Аустро-Угарска је капитулирала 3. децембра 1918, а Њемачка осам дана касније. На тај начин у Првом свјетском рату су пораз доживјеле све три државе које су учествовале у ранијој подјели Пољске. Пут ка обнови пољске независности био је отворен. За даљи положај пољске државе пресудан значај имао је Игнације Падаревски. Био је изванредан пијаниста, композитор, али и борац за пољску независност. Посебно је био познат у САД гдје су му његова слава и харизма помогли да преусмјери пажњу председника Вилсона на пољско питање.

Утицај Сједињених Америчких Држава на рјешавање политичких питања у овом дијелу Европе, био је изражен кроз мировни програм америчког председника, познат као Вилсонових 14 тачака, али и на мировној конференцији у Версају на којој је била обновљена пољска држава.

Даљи историјски токови довели су до разоружавања аустријске војске у западној Галицији, а након тога и у аустријском дијелу Краљевства. У Лублину је 6-7. децембра основана Привремена влада Пољске Републике са Игњацијем Дашињским на челу. Влада је обећала стварање републике и бројне реформе. У Варшаву је 10. децембра из Магденбурга стигао Јозеф Пилсудски. Регентско вијеће предало му је власт четири дана касније, а он је преузео дужност начелника – шефа држа-

ве. Формирана је нова влада Јенцеја Морачевског, који је са Пилсудским започео процес формирања стабилне власти новопризнате, обновљене, пољске државе.

У историографији је познато да је за народе који су се стицајем историјских околности изнова враћали на почетке државотворног пута, последице губитка властите државе, као у случају Пољске 1918. тај тежак ход представљао потврду њихове историјске енергије, високог нивоа патриотске свијести и изграђене самобитности. На тај начин је, такође, испољавана и исконска потреба да се у оквирима властитих државних граница и властитих државних институција развијају и његују: етнички коријени и историјско наслеђе, култура, професионална традиција, обичаји, и потврди трајност и посебеност свих тих вриједности.